Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 24ης Φεβρουαρίου 2022*

«Προδικαστική παραπομπή – Περιβάλλον – Οδηγία 2011/92/ΕΕ – Εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων έργων στο περιβάλλον – Οδηγία 92/43/ΕΟΚ – Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων – Σχέση μεταξύ της διαδικασίας εκτίμησης και αδειοδότησης που διαλαμβάνεται στο άρθρο 2 της οδηγίας 2011/92/ΕΕ και της εθνικής διαδικασίας παρέκκλισης από τα μέτρα προστασίας των ειδών που προβλέπονται στην οδηγία 92/43/ΕΟΚ – Έννοια της "άδειας" – Σύνθετη διαδικασία λήψης αποφάσεων – Υποχρέωση εκτίμησης – Ουσιαστικό περιεχόμενο – Διαδικαστικό στάδιο κατά το οποίο πρέπει να εξασφαλίζεται η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων»

Στην υπόθεση C-463/20,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας, Βέλγιο) με απόφαση της 4ης Ιουνίου 2020, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Σεπτεμβρίου 2020, στο πλαίσιο της δίκης

Namur-Est Environnement ASBL

κατά

Région wallonne,

παρισταμένης της:

Cimenteries CBR SA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Prechal, πρόεδρο του δεύτερου τμήματος, προεδρεύουσα του τρίτου τμήματος, J. Passer (εισηγητή), F. Biltgen, L. S. Rossi και N. Wahl, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott

γραμματέας: D. Dittert, προϊστάμενος μονάδας,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 9ης Σεπτεμβρίου 2021,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η Namur-Est Environnement ASBL, εκπροσωπούμενη από τον J. Sambon, avocat,

– η Cimenteries CBR SA, εκπροσωπούμενη από τη L. de Meeûs και τον C.-H. Born, avocats,

– η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις C. Pochet και M. Van Regemorter και τον S. Baeyens, επικουρούμενους από τον P. Moërynck, avocat,

– η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους M. Smolek και J. Vláčil και την L. Dvořáková,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους C. Hermes, M. Noll-Ehlers και F. Thiran,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα, που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 21ης Οκτωβρίου 2021,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 1, 2 και 5 έως 8 της οδηγίας 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ 2012, L 26, σ. 1, και διορθωτικό ΕΕ 2015, L 174, σ. 44).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της Namur-Est Environnement ASBL και της Région wallonne (περιφέρειας της Βαλονίας, Βέλγιο) σχετικά με απόφαση με την οποία η περιφέρεια χορήγησε στη Sagrex SA παρέκκλιση από τα μέτρα προστασίας των ζωικών και φυτικών ειδών που προβλέπει η εφαρμοστέα νομοθεσία, για την εκμετάλλευση λατομείου ασβεστολιθικών αδρανών υλικών (στο εξής: απόφαση περί παρέκκλισης).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 92/43/ΕΟΚ

3 Η οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ 1992, L 206, σ. 7), προβλέπει, στα άρθρα 12 και 13, ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να θεσπισθεί ένα καθεστώς αυστηρής προστασίας των ζωικών και φυτικών ειδών που αναφέρονται στο παράρτημα IV, στοιχεία α′ και β′, της οδηγίας.

4 Το άρθρο 16 της εν λόγω οδηγίας ορίζει, στην παράγραφο 1, ότι, υπό τον όρο ότι δεν υπάρχει άλλη αποτελεσματική λύση και ότι η παρέκκλιση δεν παραβλάπτει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των συγκεκριμένων ειδών στην περιοχή της φυσικής τους κατανομής, τα κράτη μέλη μπορούν, για διάφορους λόγους που αναφέρονται στα στοιχεία α′ έως ε′ της ίδιας διάταξης, να παρεκκλίνουν, μεταξύ άλλων, από τα άρθρα 12 και 13 της οδηγίας.

Η οδηγία 2011/92

5 Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/92 περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τους ακόλουθους ορισμούς:

«α) “έργο”:

– η υλοποίηση κατασκευαστικών εργασιών ή άλλων εγκαταστάσεων ή τεχνικών κατασκευών,

– άλλες επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον ή το τοπίο, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι επεμβάσεις που αφορούν την εκμετάλλευση των πόρων του εδάφους·

[…]

γ) “άδεια”: απόφαση της ή των αρμόδιων αρχών που δίνει το δικαίωμα στον κύριο του έργου να πραγματοποιήσει το έργο·

[…]».

6 Το άρθρο 2 της οδηγίας αυτής προβλέπει, στις παραγράφους 1 και 2, τα ακόλουθα:

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να διασφαλισθεί ότι πριν χορηγηθεί άδεια, τα έργα τα οποία ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον λόγω, μεταξύ άλλων, της φύσεως, του μεγέθους ή της θέσεώς τους, υπόκεινται σε παροχή άδειας και εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Αυτά τα έργα ορίζονται στο άρθρο 4.

2. Η εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον μπορεί να εντάσσεται από τα κράτη μέλη στο πλαίσιο των υπαρχουσών διαδικασιών παροχής αδειών για έργα […]».

7 Το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων εντοπίζει, περιγράφει και αξιολογεί δεόντως, υπό το πρίσμα κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης […], τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις ενός έργου:

α) στον άνθρωπο, στην πανίδα και στη χλωρίδα·

β) στο έδαφος, στα ύδατα, στον αέρα, στο κλίμα και στο τοπίο·

γ) στα υλικά αγαθά και στην πολιτιστική κληρονομιά·

δ) στην αλληλεπίδραση μεταξύ των παραγόντων που αναφέρονται στα στοιχεία α), β) και γ).»

8 Το άρθρο 5 της ίδιας οδηγίας προβλέπει, στην παράγραφο 1, ότι, «[σ]την περίπτωση των έργων που, κατ' εφαρμογή του άρθρου 4, πρέπει να υποβάλλονται σε εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, σύμφωνα με το παρόν άρθρο και τα άρθρα 6 έως 10, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να διασφαλίζεται ότι ο κύριος του έργου παρέχει, υπό την κατάλληλη μορφή, τις πληροφορίες που καθορίζονται στο παράρτημα IV», στο μέτρο που οι πληροφορίες αυτές κρίνονται ενδεδειγμένες σε συγκεκριμένη περίπτωση και εφόσον μπορεί ευλόγως να απαιτηθεί από τον κύριο του έργου να τις συλλέξει. Δυνάμει του παραρτήματος αυτού, οι απαιτούμενες πληροφορίες πρέπει να περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, «[π]εριγραφή των στοιχείων του περιβάλλοντος που ενδέχεται να θιγούν σημαντικά από το προτεινόμενο έργο, συμπεριλαμβανομένων ειδικότερα […] της πανίδας, της χλωρίδας, […] καθώς και [την] περιγραφή της αλληλεπίδρασης των παραγόντων αυτών».

9 Το άρθρο 6 της οδηγίας 2011/92 έχει ως εξής:

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να διασφαλίζεται ότι οι αρχές τις οποίες ενδέχεται να αφορά το έργο, λόγω της ειδικής τους αρμοδιότητας επί θεμάτων περιβάλλοντος, μπορούν να εκφράσουν γνώμη για τις πληροφορίες που παρέχει ο κύριος του έργου και για την αίτηση άδειας […]

2. Το κοινό ενημερώνεται έγκαιρα […] για τα ακόλουθα ζητήματα σε αρχικό στάδιο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον που αναφέρονται στο άρθρο 2, παράγραφος 2, και, το αργότερο, μόλις καταστεί ευλόγως δυνατή η παροχή πληροφοριών:

α) την αίτηση για συναίνεση ανάπτυξης [(άδεια)]·

β) το γεγονός ότι το έργο υπόκειται σε διαδικασία εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και, ανάλογα με την περίπτωση, το γεγονός ότι έχει εφαρμογή το άρθρο 7·

[…]

δ) τη φύση των πιθανών αποφάσεων ή, στην περίπτωση που υφίσταται, το σχέδιο απόφασης·

ε) ένδειξη του κατά πόσον είναι διαθέσιμες οι πληροφορίες που συλλέγονται σύμφωνα με το άρθρο 5·

στ) ένδειξη του χρονοδιαγράμματος και του τόπου παροχής των σχετικών πληροφοριών καθώς και των μέσων με τα οποία οι εν λόγω πληροφορίες καθίστανται διαθέσιμες·

ζ) λεπτομέρειες όσον αφορά τις ρυθμίσεις περί της συμμετοχής του κοινού κατά την παράγραφο 5 του παρόντος άρθρου.

3. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι, σε εύλογο χρονικό διάστημα, τίθενται στη διάθεση του ενδιαφερόμενου κοινού τα ακόλουθα:

α) κάθε πληροφορία που συλλέγεται σύμφωνα με το άρθρο 5·

β) σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, οι κύριες εκθέσεις και συμβουλές που παρέχονται στην αρμόδια αρχή ή αρχές κατά το χρόνο που το ενδιαφερόμενο κοινό ενημερώνεται σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου·

γ) σύμφωνα με τις διατάξεις της οδηγίας 2003/4/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 28ης Ιανουαρίου 2003, για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες […], πληροφορίες, πλην εκείνων οι οποίες αναφέρονται στην παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, και έχουν σχέση με την απόφαση σύμφωνα με το άρθρο 8 της παρούσας οδηγίας και οι οποίες καθίστανται διαθέσιμες μόνο αφού έχει ενημερωθεί το ενδιαφερόμενο κοινό σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου.

4. Στο ενδιαφερόμενο κοινό παρέχονται έγκαιρα και πραγματικά δυνατότητες να συμμετάσχει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον που αναφέρονται στο άρθρο 2, παράγραφος 2 και, για τον σκοπό αυτό, έχει το δικαίωμα να διατυπώνει παρατηρήσεις και γνώμες, όταν όλες οι επιλογές είναι ακόμη δυνατές, στην αρμόδια αρχή ή αρχές πριν από τη λήψη της απόφασης για τη συναίνεση ανάπτυξης [(άδεια)].

[…]»

10 Το άρθρο 7 της οδηγίας 2011/92 προβλέπει ειδικούς κανόνες για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων στην περίπτωση που το έργο ενδέχεται να έχει σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον σε πολλά κράτη μέλη.

11 Το άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας ορίζει ότι «[τ]α αποτελέσματα των διαβουλεύσεων και οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται βάσει των άρθρων 5, 6 και 7 λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της διαδικασίας χορήγησης άδειας».

12 Το παράρτημα I της οδηγίας 2011/92 απαριθμεί τα σχέδια που πρέπει να υποβάλλονται, δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, σε εκτίμηση σύμφωνα με τα άρθρα 5 έως 10 αυτής. Το σημείο 19 του εν λόγω παραρτήματος αναφέρει τα «[λ]ατομεία και υπαίθρια ορυχεία εκτάσεως άνω των 25 εκταρίων».

Το βελγικό δίκαιο

13 Η οδηγία 92/43 μεταφέρθηκε στο βελγικό δίκαιο με τον νόμο της 12ης Ιουλίου 1973 περί διατήρησης της φύσης (*Moniteur belge* της 11ης Σεπτεμβρίου 1973, σ. 10306), όπως τροποποιήθηκε με το διάταγμα της περιφέρειας της Βαλονίας, της 6ης Δεκεμβρίου 2001, για τη διατήρηση των τόπων Natura 2000, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (*Moniteur belge* της 22ας Ιανουαρίου 2002, σ. 2017) (στο εξής: νόμος της 12ης Ιουλίου 1973).

14 Τα άρθρα 2bis, 3 και 3bis του νόμου αυτού θεσπίζουν καθεστώς προστασίας ενός συνόλου ειδών πτηνών, θηλαστικών και φυτών τα οποία είτε προστατεύονται δυνάμει της οδηγίας 92/43 είτε είναι απειλούμενα είδη στη Βαλονία. Το καθεστώς αυτό στηρίζεται σε μέτρα όπως η απαγόρευση, κατά περίπτωση, της παγίδευσης, της σύλληψης και της θανάτωσης ή της συγκομιδής, της κοπής και της εκρίζωσης των συγκεκριμένων ειδών, η απαγόρευση της εκ προθέσεως διατάραξής τους, η απαγόρευση κατοχής, μεταφοράς, ανταλλαγής, πώλησης, αγοράς και προσφοράς τους ή ακόμη η απαγόρευση καταστροφής ή υποβάθμισης των φυσικών οικοτόπων τους.

15 Το άρθρο 5 του εν λόγω νόμου ορίζει ότι η Κυβέρνηση της περιφέρειας της Βαλονίας μπορεί να χορηγεί παρεκκλίσεις από τα μέτρα αυτά, υπό ορισμένες προϋποθέσεις και για ορισμένους λόγους.

16 Το άρθρο 5bis του ίδιου νόμου προβλέπει τη δυνατότητα υποβολής αίτησης για παρέκκλιση από τα εν λόγω μέτρα, ενώ αναθέτει στην Κυβέρνηση της περιφέρειας της Βαλονίας τη μέριμνα να καθορίσει τη μορφή και το περιεχόμενο της αίτησης αυτής, καθώς και τις προϋποθέσεις και τις λεπτομέρειες χορήγησης της αιτούμενης παρέκκλισης.

17 Δεν αμφισβητείται ότι ούτε στον νόμο της 12ης Ιουλίου 1973 ούτε στην απόφαση που εξέδωσε η Κυβέρνηση της περιφέρειας της Βαλονίας για την εφαρμογή του προβλέπεται, αφενός, ότι πρέπει να γίνεται εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της ζητηθείσας παρέκκλισης και, αφετέρου, ότι πριν από τη χορήγησή της πρέπει να γίνεται διαβούλευση με το ενδιαφερόμενο κοινό.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

18 Στις 4 Νοεμβρίου 2008, η Sagrex υπέβαλε στην αρμόδια αρχή της περιφέρειας της Βαλονίας αίτηση χορήγησης ενιαίας άδειας για έργο το οποίο προέβλεπε την επαναλειτουργία λατομείου εκτάσεως άνω των 50 εκταρίων στην τοποθεσία Bossimé (Βέλγιο) και την κατασκευή εγκαταστάσεων καθώς και σχετικών με την κατασκευή διαρρυθμίσεων, μεταξύ άλλων στις όχθες του Μεύση.

19 Στις 12 Μαΐου 2010, η direction extérieure de Namur (εξωτερική διεύθυνση Namur) της département de la nature et des forêts de la Région wallonne (υπηρεσίας για τη φύση και τα δάση της περιφέρειας της Βαλονίας) εξέδωσε αρνητική γνωμοδότηση επί της εν λόγω αιτήσεως, με την οποία επισήμανε, πρώτον, ότι το επίμαχο στην κύρια δίκη έργο γειτνίαζε με περιοχή τόπου Natura 2000 και κάλυπτε δύο τόπους μεγάλου βιολογικού ενδιαφέροντος και ότι θα είχε ως αποτέλεσμα την ολική ή μερική καταστροφή των δύο αυτών τόπων, καθώς και την ολική ή μερική εξαφάνιση του φυσικού οικοτόπου των διαφόρων προστατευόμενων ειδών πτηνών, εντόμων, ερπετών και φυτών που απαντώνται εκεί. Δεύτερον, η ως άνω υπηρεσία διαπίστωσε ότι, παρά την κατάσταση αυτή, ο φάκελος που συνόδευε το έργο δεν ανέφερε την ύπαρξη καμίας άδειας παρέκκλισης από τα προβλεπόμενα στην εφαρμοστέα κανονιστική ρύθμιση μέτρα διατήρησης των προστατευόμενων ειδών. Τέλος, τρίτον, έκρινε ότι οι διαρρυθμίσεις που προέβλεπε ο κύριος του έργου τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια και μετά τη διατήρηση εργοταξίου για την υλοποίηση του εν λόγω έργου δεν μπορούσαν, λαμβανομένης υπόψη της φύσης και της κλίμακας του έργου, να μετριάσουν και να αντισταθμίσουν τις συνέπειές του στους συγκεκριμένους φυσικούς οικοτόπους.

20 Την 1η Σεπτεμβρίου 2010, η αρμόδια αρχή της περιφέρειας της Βαλονίας κάλεσε τη Sagrex να της υποβάλει τροποποιητικά σχέδια και συμπληρωματική εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του επίμαχου στην κύρια δίκη έργου.

21 Στις 15 Απριλίου 2016, η Sagrex υπέβαλε στον γενικό επιθεωρητή της υπηρεσίας για τη φύση και τα δάση της περιφέρειας της Βαλονίας αίτηση παρέκκλισης, για το έργο αυτό, από τα μέτρα προστασίας των ζωικών και φυτικών ειδών τα οποία προβλέπονται στον νόμο της 12ης Ιουλίου 1973.

22 Στις 27 Ιουνίου 2016, ο επιθεωρητής εξέδωσε την απόφαση περί παρέκκλισης που διαλαμβάνεται στη σκέψη 2 της παρούσας αποφάσεως. Η απόφαση αυτή επιτρέπει στη Sagrex να διαταράξει ορισμένα προστατευόμενα ζωικά και φυτικά είδη, καθώς και να υποβαθμίσει ή να καταστρέψει ορισμένες περιοχές του αντίστοιχου φυσικού οικοτόπου τους, σε σχέση με το επίμαχο στην κύρια δίκη έργο, υπό την προϋπόθεση θέσης σε εφαρμογή σειράς μέτρων μετριασμού.

23 Στις 30 Σεπτεμβρίου 2016, η Sagrex υπέβαλε στην αρμόδια αρχή της περιφέρειας της Βαλονίας τροποποιητικά σχέδια και τη συμπληρωματική εκτίμηση του έργου αυτού, τα οποία της είχαν ζητηθεί την 1η Σεπτεμβρίου 2010.

24 Από τις 21 Νοεμβρίου έως τις 21 Δεκεμβρίου 2016 διεξήχθη δημοσκόπηση επί του εν λόγω έργου, όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε, με αποτέλεσμα την υποβολή πολλών ενστάσεων σχετικά με τις επιπτώσεις του επίμαχου έργου σε προστατευόμενα είδη και στον οικότοπό τους.

25 Στις 21 Δεκεμβρίου 2016, η εξωτερική διεύθυνση Namur της υπηρεσίας για τη φύση και τα δάση της περιφέρειας της Βαλονίας εξέδωσε θετική γνωμοδότηση, υπό όρους, επί της αίτησης χορήγησης ενιαίας άδειας που υπέβαλε η Sagrex, με την οποία επισήμανε, πρώτον, ότι το επίμαχο στην κύρια δίκη έργο γειτνίαζε εν μέρει με περιοχή τόπου Natura 2000, αλλά ότι αποκλειόταν η ύπαρξη κινδύνου σημαντικών επιπτώσεων στον τόπο αυτόν. Όσον αφορά, δεύτερον, τους δύο τόπους μεγάλου βιολογικού ενδιαφέροντος που επίσης γειτνιάζουν με το έργο, η εν λόγω διεύθυνση έκρινε, κατ' αρχάς, ότι, ελλείψει ειδικών προληπτικών μέτρων, το έργο θα είχε κατά πάσα πιθανότητα σημαντικό αντίκτυπο στα προστατευόμενα ζωικά και φυτικά είδη που απαντώνται εκεί, καθώς και στον αντίστοιχο φυσικό οικότοπό τους. Στη συνέχεια, έκρινε ότι, με την εφαρμογή των μέτρων μετριασμού και αντιστάθμισης που προβλέπονται από τη Sagrex και διευκρινίστηκαν με την απόφαση περί παρέκκλισης, το εν λόγω έργο, αφενός, δεν θα έβλαπτε τα είδη αυτά και, αφετέρου, θα είχε ως αποτέλεσμα βαθμιαία μόνο καταστροφή του αντίστοιχου φυσικού οικοτόπου τους, η οποία εξάλλου θα αντισταθμιζόταν από τη διαμόρφωση νέων φυσικών οικοτόπων. Τέλος, η εν λόγω διεύθυνση κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων αυτών, μπορούσε ευλόγως να υποτεθεί ότι, κατά το πέρας της προβλεπόμενης από τη Sagrex τριακονταετούς περιόδου εκμετάλλευσης, οι τόποι τους οποίους αφορά το λατομείο που εκμεταλλεύεται η εταιρία αυτή θα εξακολουθούν να παρουσιάζουν σημαντικό βιολογικό ενδιαφέρον, οπότε οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις του επίμαχου στην κύρια δίκη έργου στη διατήρηση της φύσης μπορούν να θεωρηθούν ότι περιορίστηκαν σε αποδεκτό επίπεδο.

26 Ωστόσο, με απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 2017, ο Υπουργός Περιβάλλοντος και Χωροταξίας της περιφέρειας της Βαλονίας αρνήθηκε να χορηγήσει την ενιαία άδεια που ζήτησε η Sagrex. Η προσφυγή ακυρώσεως που άσκησε κατά της αποφάσεως αυτής η Cimenteries CBR SA, η οποία έχει τον έλεγχο της Sagrex, απορρίφθηκε μεταγενέστερα με απόφαση του Conseil d'État (Συμβουλίου της Επικρατείας, Βέλγιο) της 14ης Μαΐου 2020.

27 Εν τω μεταξύ, η Namur-Est Environnement άσκησε, ενώπιον του Conseil d'État (Συμβουλίου της Επικρατείας), προσφυγή ακυρώσεως της απόφασης περί παρέκκλισης, με την οποία υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, ότι η απόφαση αυτή εμπίπτει στην άδεια υλοποίησης έργου, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/92, και ότι δεν προηγήθηκε διαδικασία σύμφωνα με τις απαιτήσεις των άρθρων 2 και επόμενα της οδηγίας αυτής. Ειδικότερα, η ένωση αυτή υποστηρίζει, κατ' ουσίαν, ότι, για να είναι σύμφωνες με τις απαιτήσεις αυτές και να παρέχουν τη δυνατότητα στο μεν ενδιαφερόμενο κοινό να μετάσχει λυσιτελώς στη διαδικασία, στη δε αρμόδια αρχή να λάβει υπόψη τη συμμετοχή αυτή, η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός έργου, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, και η διαβούλευση με το κοινό που τη συνοδεύει πρέπει να γίνουν πριν από την έκδοση πράξης όπως η απόφαση περί παρέκκλισης και όχι μετά από αυτήν, όπως εν προκειμένω.

28 Η περιφέρεια της Βαλονίας αντιτείνει, κατ' ουσίαν, ότι η απόφαση περί παρέκκλισης δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην αδειοδότηση έργου, κατά την έννοια της οδηγίας 2011/92, στο μέτρο που ο γενικός επιθεωρητής της υπηρεσίας για τη φύση και τα δάση της περιφέρειας της

Βαλονίας, με την απόφαση αυτή, περιορίστηκε, όχι μόνο στοχευμένα και πριν από την εκτίμηση από άλλη αρχή του επίμαχου στην κύρια δίκη έργου, αλλά επίσης χωρίς να προδικάσει την εκτίμηση αυτή καθ' οιονδήποτε τρόπο, στο να επιτρέψει στη Sagrex να παρεκκλίνει από τα μέτρα προστασίας των ζωικών και φυτικών ειδών που προβλέπει η εφαρμοστέα νομοθεσία, απαντώντας στο σχετικό αίτημα της ενδιαφερόμενης. Γενικότερα, η αίτηση παρέκκλισης και η αίτηση χορήγησης ενιαίας άδειας που υπέβαλε επίσης η Sagrex εμπίπτουν σε δύο διαφορετικά, καίτοι συνδεόμενα μεταξύ τους, νομικά καθεστώτα και διαδικασίες λήψης αποφάσεων, και όχι στο ίδιο νομικό καθεστώς ή στην ίδια διαδικασία λήψης αποφάσεων.

29 Η Cimenteries CBR υποστηρίζει επίσης ότι η απόφαση περί παρέκκλισης αποτελεί απλώς παρεπόμενη πράξη, η οποία δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ισοδυναμεί, αφ' εαυτής, με αδειοδότηση του επίμαχου στην κύρια δίκη έργου. Επιπλέον, η εταιρία αυτή θεωρεί ότι η εκτίμηση που προβλέπει η οδηγία 2011/92 και η διαβούλευση με το κοινό που πρέπει να τη συνοδεύει μπορούν, ή και πρέπει, να διενεργούνται το πρώτον μετά την έκδοση της απόφασης περί παρέκκλισης, προκειμένου να παρέχεται στο κοινό η δυνατότητα να συμμετάσχει λυσιτελώς στη διαδικασία εκφράζοντας όσο το δυνατόν πληρέστερα την γνώμη του για το εν λόγω έργο και, στη συνέχεια, να παρέχεται στην αρμόδια αρχή η δυνατότητα να λάβει πλήρως υπόψη τη συμμετοχή αυτή.

30 Λαμβανομένων υπόψη των διαφόρων αυτών επιχειρημάτων, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί κατ' αρχάς, με την αίτηση προδικαστικής απόφασης, ότι σε έργο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη δεν μπορεί να δοθεί άδεια, υπό τη μορφή ενιαίας άδειας, χωρίς να έχει χορηγηθεί στον κύριο του έργου παρέκκλιση, όπως η περιλαμβανόμενη στην απόφαση περί παρέκκλισης, οπότε η απόφαση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί αναγκαία αλλά όχι επαρκή προϋπόθεση για αδειοδότηση τέτοιου είδους. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει, εξάλλου, ότι η κύρια απόφαση η οποία παρέχει στον κύριο του έργου το δικαίωμα να υλοποιήσει το έργο του είναι η ενιαία άδεια η οποία ενδέχεται, κατόπιν δημοσκόπησης, να μη χορηγηθεί ή να εξαρτηθεί από όρους αυστηρότερους από εκείνους που προβλέπονται στην απόφαση περί παρέκκλισης, δεδομένου ότι η αρμόδια για τη χορήγηση της ενιαίας άδειας αρχή οφείλει να εξετάσει το σύνολο των περιβαλλοντικών πτυχών του έργου και μπορεί, ως εκ τούτου, να εκτιμήσει αυστηρότερα τις επιπτώσεις του σε σχέση με τις παραμέτρους που καθόρισε η αρχή που εξέδωσε την απόφαση περί παρέκκλισης.

31 Ακολούθως, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, σε αυτό το νομικό και πραγματικό πλαίσιο, πράξεις όπως η απόφαση περί παρέκκλισης και η μεταγενέστερη απόφαση με την οποία χορηγήθηκε ενιαία άδεια στον κύριο του έργου πρέπει να θεωρηθούν, από κοινού, ότι αποτελούν μέρος μιας σύνθετης διαδικασίας λήψης αποφάσεων που καταλήγει στην αδειοδότηση ή στην απόρριψη της αδειοδότησης ενός έργου, κατά την έννοια της οδηγίας 2011/92. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, η συμμετοχή του ενδιαφερόμενου κοινού σε αυτή τη σύνθετη διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει να εξασφαλίζεται πριν από την έκδοση πράξης, όπως η απόφαση περί παρέκκλισης, ή αν μπορεί να λάβει χώρα το πρώτον στο διάστημα μεταξύ της έκδοσης της πράξης αυτής και του χρονικού σημείου κατά το οποίο η αρμόδια αρχή αποφασίζει για την ενιαία άδεια που ζήτησε ο κύριος του έργου.

32 Ως προς τις δύο αυτές τελευταίες πτυχές, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το νομικό και πραγματικό πλαίσιο που χαρακτηρίζει τη διαφορά της κύριας δίκης είναι, κατά τη γνώμη του, διαφορετικό από τις περιπτώσεις της διαδικασίας αδειοδότησης που περιλαμβάνει περισσότερα στάδια, επί της οποίας το Δικαστήριο έχει κληθεί να αποφανθεί μέχρι τούδε, αρχής γενομένης από την απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2004, Wells (C-201/02, EU:C:2004:12).

33 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Συνιστούν η απόφαση η οποία "επιτρέπει τη διατάραξη ζώων και την υποβάθμιση των οικοτόπων των ειδών αυτών με σκοπό την εκμετάλλευση λατομείου" και η απόφαση η οποία επιτρέπει ή δεν επιτρέπει την εκμετάλλευση αυτή (ενιαία άδεια) μία και την αυτή άδεια (κατά την έννοια του άρθρου 1, [παράγραφος 2, στοιχείο γ'], της οδηγίας [2011/92]) η οποία αφορά ένα και το αυτό έργο (κατά την έννοια του άρθρου 1, [παράγραφος 2, στοιχείο α'], της ίδιας οδηγίας), σε περίπτωση που, αφενός, η εν λόγω εκμετάλλευση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την πρώτη εκ των ως άνω αποφάσεων και, αφετέρου, η αρμόδια για τη έκδοση των ενιαίων αδειών αρχή διατηρεί τη δυνατότητα να εκτιμά αυστηρότερα τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της εκμετάλλευσης αυτής σε σχέση με τις παραμέτρους που καθόρισε η αρχή η οποία εξέδωσε την πρώτη απόφαση;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ως άνω ερώτημα, τηρούνται επαρκώς οι απαιτήσεις που προβλέπονται στην εν λόγω οδηγία, ιδίως δε στα άρθρα 2, 5, 6, 7 και 8, όταν το στάδιο της συμμετοχής του κοινού διεξάγεται μετά την έκδοση της απόφασης η οποία "επιτρέπει τη διατάραξη ζώων και την υποβάθμιση των οικοτόπων των ειδών αυτών με σκοπό την εκμετάλλευση λατομείου", αλλά πριν από την έκδοση της κύριας απόφασης η οποία παρέχει στον κύριο του έργου το δικαίωμα να εκμεταλλευτεί το λατομείο;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

34 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η οδηγία 2011/92 έχει την έννοια ότι απόφαση εκδοθείσα βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43, η οποία επιτρέπει στον κύριο έργου να παρεκκλίνει από τα μέτρα που εφαρμόζονται στον τομέα της προστασίας των ειδών, προκειμένου να υλοποιήσει έργο, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2011/92, εμπίπτει στη διαδικασία χορήγησης άδειας για το έργο αυτό, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της ως άνω οδηγίας, στην περίπτωση κατά την οποία, αφενός, το εν λόγω έργο δεν μπορεί να υλοποιηθεί χωρίς ο κύριος του έργου να έχει επιτύχει την έκδοση της απόφασης περί παρέκκλισης και, αφετέρου, η αρμόδια για την αδειοδότηση του έργου αρχή διατηρεί τη δυνατότητα να εκτιμήσει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του κατά τρόπο αυστηρότερο από την εκτίμηση που διενεργήθηκε με την απόφαση περί παρέκκλισης.

Επί του παραδεκτού

35 Με τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις της, η Βελγική Κυβέρνηση υποστήριξε, κατ' ουσίαν, ότι το πρώτο προδικαστικό ερώτημα έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτο διότι στηριζόταν σε δύο εσφαλμένες νομικές παραδοχές και διότι η ορθή ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης και του εθνικού δικαίου στις οποίες παραπέμπει το αιτούν δικαστήριο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το ερώτημα αυτό προδήλως δεν έχει σχέση με το υποστατό και το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, η χορήγηση παρέκκλισης από τα μέτρα προστασίας των ειδών που προβλέπουν οι διατάξεις του εθνικού δικαίου με τις οποίες μεταφέρθηκε στο εσωτερικό δίκαιο η οδηγία 92/43 μπορεί να ζητηθεί, δυνάμει των διατάξεων αυτών, τόσο πριν όσο και μετά τη λήψη της ενιαίας άδειας η οποία

υλοποιεί την αδειοδότηση του έργου, οπότε η απόφαση περί παρέκκλισης δεν αποτελεί προϋπόθεση για τη λήψη της ενιαίας άδειας, αλλά νομικώς ανεξάρτητη πράξη. Η ερμηνεία αυτή είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης, δεδομένου ότι καμία διάταξη του δικαίου αυτού δεν επιβάλλει μια απόφαση, όπως η απόφαση περί παρέκκλισης, η οποία επιτρέπει παρέκκλιση από τα μέτρα αυτά, να πρέπει κατ' ανάγκην να προηγείται της αδειοδότησης έργου, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, κατά την έννοια της οδηγίας 2011/92.

36 Συναφώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει, πρώτον, ότι επιχειρήματα σχετικά με την ουσία ερωτήματος υποβληθέντος από εθνικό δικαστήριο δεν μπορούν, ως εκ της φύσεώς τους, να συνεπάγονται το απαράδεκτο του συγκεκριμένου ερωτήματος [αποφάσεις της 2ας Μαρτίου 2021, A.B. κ.λπ. (Διορισμός δικαστών στο Ανώτατο Δικαστήριο – Προσφυγές) C-824/18, EU:C:2021:153, σκέψη 80, και της 13ης Ιανουαρίου 2022, Minister Sprawiedliwości, C-55/20, EU:C:2022:6, σκέψη 83].

37 Εν προκειμένω, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι μέρος της επιχειρηματολογίας της Βελγικής Κυβέρνησης που συνοψίζεται στη σκέψη 35 της παρούσας αποφάσεως στηρίζεται σε ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης στις οποίες παραπέμπει το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο του πρώτου ερωτήματός του και, επομένως, αφορά την ουσία του ερωτήματος αυτού.

38 Δεύτερον, ο εθνικός δικαστής, ο οποίος έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη για τη δικαστική απόφαση που πρόκειται να εκδοθεί, είναι αποκλειστικώς αρμόδιος να εκτιμήσει, με γνώμονα τις ιδιαιτερότητες της υπόθεσης, τόσο το αν η προδικαστική απόφαση είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης όσο και το αν τα ερωτήματα που υποβάλλει στο Δικαστήριο είναι λυσιτελή (αποφάσεις της 10ης Δεκεμβρίου 2018, Wightman κ.λπ., C-621/18, EU:C:2018:999, σκέψη 26, και της 19ης Δεκεμβρίου 2019, Junqueras Vies, C-502/19, EU:C:2019:1115, σκέψη 55). Κατά συνέπεια, εφόσον τα ερωτήματα αυτά αφορούν το δίκαιο της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται, κατ' αρχήν, να απαντήσει [αποφάσεις της 24ης Νοεμβρίου 2020, Openbaar Ministerie (Πλαστογραφία), C-510/19, EU:C:2020:953, σκέψη 25, και της 18ης Μαΐου 2021, Asociația «Forumul judecătorilor din România» κ.λπ., C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 και C-397/19, EU:C:2021:393, σκέψη 115].

39 Επομένως, τα σχετικά με το δίκαιο της Ένωσης ερωτήματα που υποβάλλουν τα εθνικά δικαστήρια θεωρούνται κατά τεκμήριο λυσιτελή και το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επ' αυτών μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης ή, ακόμη, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα αυτά (αποφάσεις της 10ης Δεκεμβρίου 2018, Wightman κ.λπ., C-621/18, EU:C:2018:999, σκέψη 27, και της 19ης Δεκεμβρίου 2019, Junqueras Vies, C-502/19, EU:C:2019:1115, σκέψη 56).

40 Εξάλλου, η διαδικασία που προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στηρίζεται στη σαφή διάκριση των αρμοδιοτήτων μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, το οποίο είναι αρμόδιο να αποφαίνεται επί της ερμηνείας ή του κύρους των πράξεων της Ένωσης που ορίζει το άρθρο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί, όπως αυτό προσδιορίζεται από το αιτούν δικαστήριο, και όχι να εκτιμήσει αν η ερμηνεία των διατάξεων του εθνικού δικαίου την οποία προέκρινε το αιτούν δικαστήριο είναι ορθή. Επομένως, η εξέταση της αίτησης προδικαστικής αποφάσεως δεν μπορεί να γίνει υπό το πρίσμα της ερμηνείας του εθνικού δικαίου την οποία επικαλείται η

κυβέρνηση ενός κράτους μέλους [πρβλ. αποφάσεις της 26ης Σεπτεμβρίου 2013, Texdata Software, C-418/11, EU:C:2013:588, σκέψεις 28 και 29, και της 15ης Απριλίου 2021, État belge (Στοιχεία μεταγενέστερα της απόφασης μεταφοράς), C-194/19, EU:C:2021:270, σκέψη 26].

41 Εν προκειμένω, αφενός, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα αφορά, προφανώς, την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 37 της παρούσας απόφασης. Αφετέρου, οι εκτιμήσεις που αποτελούν το υπόβαθρο του ερωτήματος αυτού, όπως συνοψίσθηκαν στις σκέψεις 30 έως 32 της παρούσας αποφάσεως, καταδεικνύουν τόσο τη λυσιτέλεια του ερωτήματος, στο ειδικό πλαίσιο των πραγματικών περιστατικών που χαρακτηρίζουν τη διαφορά της κύριας δίκης, όσο και τον αναγκαίο, κατά το αιτούν δικαστήριο, χαρακτήρα της απάντησης του Δικαστηρίου.

42 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων αυτών, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα δεν στερείται προδήλως οποιασδήποτε σχέσης με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης. Κατά συνέπεια, το ερώτημα αυτό πρέπει να κριθεί παραδεκτό.

Επί της ουσίας

43 Κατά πρώτον, το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της οδηγίας 2011/92 και το άρθρο της 1, παράγραφος 2, στοιχείο γ′, ορίζουν αντιστοίχως τους όρους «έργο» και «άδεια» για τους σκοπούς της οδηγίας αυτής, διευκρινίζοντας ότι παραπέμπουν, ο πρώτος, στην υλοποίηση κατασκευαστικών εργασιών ή άλλων εγκαταστάσεων ή τεχνικών κατασκευών καθώς και σε άλλες επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον ή στο τοπίο και, ο δεύτερος, στην απόφαση της ή των αρμόδιων αρχών που δίνει το δικαίωμα στον κύριο του έργου να πραγματοποιήσει το έργο.

44 Πάντως, αυτά τα στοιχεία του γράμματος της διάταξης δεν επιτρέπουν, αφ’ εαυτών, να δοθεί απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, με το οποίο το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ’ ουσίαν, αν μια απόφαση όπως η απόφαση περί παρέκκλισης, πρέπει να θεωρηθεί, μολονότι δεν αποτελεί «απόφαση της ή των αρμόδιων αρχών που δίνει το δικαίωμα στον κύριο του έργου να πραγματοποιήσει το έργο» το οποίο αφορά, ότι εμπίπτει στην αδειοδότηση του έργου, λαμβανομένης υπόψη της σχέσης που τη συνδέει με την εν λόγω απόφαση. Βεβαίως, τα εν λόγω στοιχεία προσδιορίζουν την έννοια της «άδειας» παραπέμποντας σε απόφαση διαφορετικής φύσης από εκείνη της απόφασης περί παρέκκλισης και αποκλείουν, ως εκ τούτου, το ενδεχόμενο η τελευταία να μπορεί να θεωρηθεί, μεμονωμένα και αυτοτελώς, ως «άδεια» για το έργο το οποίο αφορά, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο γ′, της οδηγίας 2011/92. Ωστόσο, τα ως άνω στοιχεία δεν αποκλείουν το ενδεχόμενο μια τέτοια απόφαση, σε συνδυασμό με τη μεταγενέστερη απόφαση επί του δικαιώματος του κυρίου του έργου να υλοποιήσει το έργο, να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην αδειοδότηση ή, ενδεχομένως, στην άρνηση αδειοδότησης του έργου.

45 Υπό τις συνθήκες αυτές, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η οδηγία αυτή πρέπει να ερμηνευθεί λαμβανομένων υπόψη, συμπληρωματικώς προς τους όρους των διατάξεων που μνημονεύθηκαν στις δύο προηγούμενες σκέψεις της παρούσας απόφασης, του πλαισίου στο οποίο οι διατάξεις αυτές εντάσσονται καθώς και των σκοπών που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελούν μέρος (αποφάσεις της 7ης Ιουνίου 2005, VEMW κ.λπ., C-17/03, EU:C:2005:362, σκέψη 41, και της 21ης Ιανουαρίου 2021, Γερμανία κατά Esso Raffinage, C-471/18 P, EU:C:2021:48, σκέψη 81).

46 Κατά δεύτερον, όσον αφορά το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται οι ορισμοί που περιλαμβάνονται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχεία α′ και γ′, της εν λόγω οδηγίας, παρατηρείται κατ’ αρχάς ότι, όπως προκύπτει από το σύνολο των διατάξεων της οδηγίας, η απόφαση αδειοδότησης

πρέπει να λαμβάνεται μετά το πέρας ολόκληρης της διαδικασίας εκτίμησης των έργων που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον τα οποία διαλαμβάνονται στο άρθρο 2, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας.

47 Επομένως, από τις διατάξεις αυτές προκύπτει ότι η αδειοδότηση ενός έργου αποτελεί το σημείο ολοκλήρωσης μιας διαδικασίας λήψης απόφασης η οποία αρχίζει με την υποβολή σχετικής αίτησης από τον κύριο του έργου και η οποία, από διαδικαστικής απόψεως, περιλαμβάνει το σύνολο των ενεργειών που είναι αναγκαίες για την εξέταση της αίτησης αυτής.

48 Εν συνεχεία, από τις εν λόγω διατάξεις προκύπτει ότι, από ουσιαστικής και όχι πλέον διαδικαστικής απόψεως, η εν λόγω διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα η αρμόδια αρχή να λαμβάνει πλήρως υπόψη τις επιπτώσεις που ενδέχεται να έχουν στο περιβάλλον τα έργα που υπόκεινται στη διπλή υποχρέωση εκτίμησης και αδειοδότησης που προβλέπεται στο άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/92, όπως επισήμανε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 44 των προτάσεών της.

49 Επομένως, το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής αφορά, γενικώς, τις «σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον» που ενδέχεται να έχουν τα έργα αυτά, χωρίς να αναφέρεται ειδικά σε ένα είδος σημαντικών επιπτώσεων, ούτε να αποκλείει ρητώς οποιοδήποτε άλλο είδος σημαντικών επιπτώσεων από το πεδίο εφαρμογής του. Ομοίως, το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας αναφέρεται, γενικώς, στις «άμεσες και έμμεσες» επιπτώσεις των εν λόγω έργων στο περιβάλλον.

50 Επομένως, η διαδικασία λήψης αποφάσεων που θεσπίζει η οδηγία 2011/92 πρέπει να αφορά, μεταξύ άλλων, τις σημαντικές επιπτώσεις τις οποίες ενδέχεται να έχει το έργο που υποβάλλεται στη διαδικασία αυτή για την πανίδα και τη χλωρίδα που απαντώνται στις διάφορες περιοχές οι οποίες μπορεί να θιγούν από το έργο, όπως είναι η ζώνη εγκατάστασής του ή οι γειτνιάζουσες με αυτή ζώνες, όπως εξάλλου προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου (πρβλ. απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, Επιτροπή κατά Ισπανίας, C-404/09, EU:C:2011:768, σκέψεις 84 έως 87).

51 Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος για τον οποίο το άρθρο 5 της οδηγίας 2011/92 επιβάλλει στον κύριο του έργου την υποχρέωση να παρέχει συγκεκριμένες πληροφορίες συναφώς στην αρμόδια αρχή.

52 Επομένως, στην ειδική περίπτωση κατά την οποία η υλοποίηση ενός έργου, το οποίο υπόκειται στη διπλή υποχρέωση εκτίμησης και αδειοδότησης που προβλέπεται στο άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/92, προϋποθέτει ότι ο κύριος του έργου ζητεί και λαμβάνει παρέκκλιση από τα μέτρα προστασίας των ζωικών και φυτικών ειδών που προβλέπονται από τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου που διασφαλίζουν τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο των άρθρων 12 και 13 της οδηγίας 92/43 και, κατά συνέπεια, το έργο αυτό ενδέχεται να έχει επιπτώσεις στα είδη αυτά, η εκτίμηση του εν λόγω έργου πρέπει να αφορά, μεταξύ άλλων, τις ως άνω επιπτώσεις.

53 Επομένως, είναι άνευ σημασίας το γεγονός ότι η ίδια η οδηγία 92/43 δεν προβλέπει υποχρέωση εκτίμησης των επιπτώσεων που ενδέχεται να έχει η εν λόγω παρέκκλιση στα συγκεκριμένα είδη, δεδομένου ότι η οδηγία αυτή έχει αυτοτελή εμβέλεια σε σχέση με εκείνη της οδηγίας 2011/92 και εφαρμόζεται με την επιφύλαξη της υποχρέωσης εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων που θεσπίζει η τελευταία, το πεδίο εφαρμογής της οποίας είναι γενικό, όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου (πρβλ. αποφάσεις της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-392/96, EU:C:1999:431, σκέψη 71, της 31ης Μαΐου 2018, Επιτροπή κατά Πολωνίας, C-526/16, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:356, σκέψη 72, και της 12ης Ιουνίου 2019, CFE, C-43/18, EU:C:2019:483, σκέψη 52).

54 Τέλος, από την εξέταση του πλαισίου στο οποίο εντάσσονται οι διατάξεις στις οποίες παραπέμπει το αιτούν δικαστήριο με το πρώτο ερώτημά του προκύπτει ότι η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός συγκεκριμένου έργου μπορεί να λάβει χώρα όχι μόνο στο πλαίσιο της διαδικασίας που καταλήγει στην απόφαση περί χορήγησης άδειας που διαλαμβάνεται στο άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο γ', της οδηγίας 2011/92, αλλά και στο πλαίσιο διαδικασίας που καταλήγει σε απόφαση προηγούμενη της εν λόγω απόφασης περί χορήγησης άδειας, οπότε οι διαφορετικές αυτές αποφάσεις μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν μέρος μιας σύνθετης διαδικασίας λήψης αποφάσεων, υπό την έννοια ότι η εν λόγω διαδικασία περιλαμβάνει πλείονα στάδια (βλ., κατ' αναλογίαν, αποφάσεις της 7ης Ιανουαρίου 2004, Wells, C-201/02, EU:C:2004:12, σκέψεις 47, 52 και 53, και της 17ης Μαρτίου 2011, Brussels Hoofdstedelijk Gewest κ.λπ., C-275/09, EU:C:2011:154, σκέψη 32).

55 Συγκεκριμένα, το άρθρο 2, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/92 προβλέπει ρητώς ότι η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων μπορεί να ενσωματωθεί στις υπάρχουσες εθνικές διαδικασίες αδειοδότησης, πράγμα που σημαίνει, αφενός, ότι η εν λόγω εκτίμηση δεν απαιτείται κατ' ανάγκην να διενεργείται στο πλαίσιο ειδικώς θεσπισθείσας προς τούτο διαδικασίας και, αφετέρου, ότι δεν απαιτείται ούτε να διεξάγεται κατ' ανάγκην στο πλαίσιο ενιαίας διαδικασίας.

56 Επομένως, τα κράτη μέλη διαθέτουν διακριτική ευχέρεια που τους επιτρέπει να καθορίζουν τις διαδικαστικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες διενεργείται η εν λόγω εκτίμηση και να κατανέμουν τις διάφορες σχετικές αρμοδιότητες μεταξύ διαφόρων αρχών, ιδίως παρέχοντας σε καθεμιά από αυτές αρμοδιότητα λήψεως αποφάσεων επί του θέματος, όπως έχει επισημάνει το Δικαστήριο (πρβλ. απόφαση της 3ης Μαρτίου 2011, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-50/09, EU:C:2011:109, σκέψεις 72 έως 74).

57 Εντούτοις, η άσκηση της εν λόγω διακριτικής ευχέρειας πρέπει να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της οδηγίας 2011/92 και να διασφαλίζει την πλήρη τήρηση των σκοπών που αυτή επιδιώκει (απόφαση της 3ης Μαρτίου 2011, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-50/09, EU:C:2011:109, σκέψη 75).

58 Συναφώς, παρατηρείται, πρώτον, ότι η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός έργου πρέπει, εν πάση περιπτώσει, αφενός, να είναι πλήρης και, αφετέρου, να γίνεται πριν από τη λήψη της απόφασης αδειοδότησης του έργου (πρβλ. απόφαση της 3ης Μαρτίου 2011, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-50/09, EU:C:2011:109, σκέψεις 76 και 77).

59 Επομένως, στην περίπτωση κατά την οποία κράτος μέλος αναθέτει την εξουσία εκτίμησης μέρους των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός έργου και τη λήψη απόφασης μετά το πέρας της εν λόγω μερικής εκτίμησης σε αρχή διαφορετική από εκείνη στην οποία αναθέτει την εξουσία αδειοδότησης του έργου, η απόφαση αυτή πρέπει κατ' ανάγκην να λαμβάνεται πριν από την αδειοδότηση του έργου. Πράγματι, σε αντίθετη περίπτωση, η εν λόγω άδεια θα χορηγούνταν σε ελλιπή βάση και, ως εκ τούτου, δεν θα πληρούσε τις ισχύουσες απαιτήσεις (πρβλ. απόφαση της 3ης Μαρτίου 2011, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-50/09, EU:C:2011:109, σκέψεις 81 και 84).

60 Δεύτερον, από το άρθρο 3 της οδηγίας 2011/92 προκύπτει ρητώς ότι η υποχρέωση πλήρους εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός έργου, η οποία διαλαμβάνεται στις σκέψεις 48 και 58 της παρούσας αποφάσεως, συνεπάγεται ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον καθεμιά από τις επιπτώσεις αυτές μεμονωμένα, αλλά και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση και, επομένως, η συνολική επίπτωση του έργου στο περιβάλλον. Ομοίως, το παράρτημα IV της οδηγίας 2011/92 επιβάλλει στον κύριο του έργου την υποχρέωση να παρέχει πληροφορίες, μεταξύ άλλων, για την αλληλεπίδραση των επιπτώσεων που μπορεί να έχει ένα έργο συγχρόνως σε διάφορες συνιστώσες του περιβάλλοντος, όπως στην πανίδα και τη χλωρίδα.

61 Πάντως, αυτή η συνολική εκτίμηση μπορεί να οδηγήσει την αρμόδια αρχή να θεωρήσει ότι, λαμβανομένης υπόψη της αλληλεπίδρασης ή της αλληλοσυσχέτισης που υφίσταται μεταξύ των διαφόρων περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός έργου, οι επιπτώσεις αυτές πρέπει να εκτιμώνται αυστηρότερα ή, ανάλογα με την περίπτωση, λιγότερο αυστηρά από ό,τι έχει εκτιμηθεί προηγουμένως μια συγκεκριμένη επίπτωση εξεταζόμενη μεμονωμένα.

62 Επομένως, στην περίπτωση κατά την οποία ένα κράτος μέλος αναθέτει την εξουσία εκτίμησης μέρους των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός έργου και τη λήψη απόφασης μετά το πέρας της εν λόγω μερικής εκτίμησης σε αρχή διαφορετική από εκείνη στην οποία αναθέτει την εξουσία αδειοδότησης του έργου, η μερική εκτίμηση και η ως άνω προηγούμενη απόφαση δεν μπορούν να προδικάσουν, η πρώτη, τη συνολική εκτίμηση την οποία πρέπει οπωσδήποτε να διενεργήσει η αρμόδια για την αδειοδότηση του έργου αρχή και, η δεύτερη, την απόφαση που εκδίδεται κατόπιν της συνολικής αυτής εκτίμησης, όπως επισήμανε η γενική εισαγγελέας στα σημεία 73 και 74 των προτάσεών της.

63 Εν προκειμένω, από τα εκτιθέμενα στην απόφαση περί παραπομπής, ιδίως εκείνα που συνοψίζονται στη σκέψη 30 της παρούσας απόφασης, και από τη διατύπωση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος προκύπτει ότι οι απαιτήσεις αυτές φαίνεται να τηρούνται, υπό την επιφύλαξη των εξακριβώσεων στις οποίες πρέπει να προβεί το αιτούν δικαστήριο. Πράγματι, από τα ανωτέρω προκύπτει, αφενός, ότι η άδεια για έργο όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη δεν μπορεί να χορηγηθεί χωρίς ο κύριος του έργου να έχει επιτύχει την έκδοση απόφασης που του επιτρέπει να παρεκκλίνει από τα μέτρα που ισχύουν στον τομέα της προστασίας των ειδών, γεγονός από το οποίο συνάγεται ότι η απόφαση αυτή πρέπει οπωσδήποτε να εκδοθεί πριν από την αδειοδότηση. Αφετέρου, η αρμόδια για την αδειοδότηση του έργου αρχή διατηρεί τη δυνατότητα να εκτιμήσει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις κατά τρόπο αυστηρότερο από την εκτίμηση που διενεργήθηκε με την εν λόγω απόφαση.

64 Όσον αφορά, τρίτον και τελευταίο, τους σκοπούς που επιδιώκει η οδηγία 2011/92, και ειδικότερα τον βασικό σκοπό της, ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας διά της θεσπίσεως ελάχιστων απαιτήσεων για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των έργων, η ερμηνεία που συνάγεται από τα στοιχεία του γενικότερου πλαισίου που εξετάσθηκαν στις σκέψεις 46 έως 63 της παρούσας απόφασης συμβάλλει στην επίτευξη του σκοπού αυτού, παρέχοντας στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να αναθέσουν σε συγκεκριμένη αρχή την ευθύνη να λαμβάνει, εκ των προτέρων και στοχευμένα, απόφαση για ορισμένες περιβαλλοντικές επιπτώσεις των έργων για τα οποία πρέπει να γίνει εκτίμηση, επιφυλάσσοντας παράλληλα στην αρχή που είναι αρμόδια για την αδειοδότηση των έργων αυτών την αρμοδιότητα της πλήρους και τελικής εκτίμησης.

65 Πράγματι, σε περίπτωση αρνητικής έκβασης μιας τέτοιας μερικής εκτίμησης, ο κύριος του έργου έχει τη δυνατότητα είτε να παραιτηθεί από το έργο, χωρίς να χρειάζεται να συνεχίσει τη σύνθετη διαδικασία εκτίμησης και αδειοδότησης που προβλέπει η οδηγία 2011/92, είτε να τροποποιήσει το έργο αυτό κατά τρόπο που να θεραπεύονται οι αρνητικές επιπτώσεις που επισημάνθηκαν στη μερική εκτίμηση, αναμένοντας από την αρμόδια να αποφανθεί οριστικά αρχή να αποφασίσει για το τροποποιημένο έργο. Αντιθέτως, σε περίπτωση θετικής έκβασης, η εν λόγω αρχή έχει τη δυνατότητα να λάβει υπόψη την προηγούμενη απόφαση, μολονότι δεν τη δεσμεύει ούτε ως προς την τελική εκτίμησή της ούτε ως προς τις έννομες συνέπειες που απορρέουν από την απόφαση αυτή. Επομένως, η ύπαρξη μερικής εκτίμησης, η οποία καταλήγει στην έκδοση προηγούμενης απόφασης, μπορεί να αποτελεί, σε όλες τις περιπτώσεις, παράγοντα ποιότητας, αποτελεσματικότητας και ενισχυμένης συνοχής της διαδικασίας εκτίμησης και αδειοδότησης.

66 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 2011/92 έχει την έννοια ότι απόφαση εκδοθείσα βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43, η οποία επιτρέπει στον κύριο έργου να παρεκκλίνει από τα μέτρα που εφαρμόζονται στον τομέα της προστασίας των ειδών, προκειμένου να υλοποιηθεί ένα έργο, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της οδηγίας 2011/92, εμπίπτει στη διαδικασία χορήγησης άδειας για το έργο αυτό, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο γ′, της ως άνω οδηγίας, στην περίπτωση κατά την οποία, αφενός, το εν λόγω έργο δεν μπορεί να υλοποιηθεί χωρίς ο κύριος του έργου να έχει επιτύχει την έκδοση της απόφασης περί παρέκκλισης και, αφετέρου, η αρμόδια για την αδειοδότηση του έργου αρχή διατηρεί τη δυνατότητα να εκτιμήσει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του κατά τρόπο αυστηρότερο από την εκτίμηση που διενεργήθηκε με την απόφαση περί παρέκκλισης.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

67 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο υποβάλλεται σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ’ ουσίαν, αν η οδηγία 2011/92 έχει την έννοια, λαμβανομένων υπόψη ιδίως των άρθρων της 6 και 8, ότι για την έκδοση προηγούμενης απόφασης η οποία επιτρέπει στον κύριο έργου να παρεκκλίνει από τα μέτρα που εφαρμόζονται στον τομέα της προστασίας των ειδών, προκειμένου να υλοποιηθεί ένα έργο, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της οδηγίας, δεν απαιτείται κατ’ ανάγκην να προηγηθεί η συμμετοχή του κοινού, υπό την προϋπόθεση ότι η συμμετοχή αυτή διασφαλίζεται πριν από την έκδοση της απόφασης που πρέπει να λάβει η αρμόδια για την ενδεχόμενη αδειοδότηση του έργου αρχή.

68 Συναφώς, το άρθρο 6 της οδηγίας 2011/92 προβλέπει, μεταξύ άλλων, στις παραγράφους 2 και 3, ότι ένα σύνολο πληροφοριών σχετικά με τα έργα που υπόκεινται στη διπλή υποχρέωση εκτίμησης και αδειοδότησης που θεσπίζει η οδηγία πρέπει, ανάλογα με την περίπτωση, να γνωστοποιείται στο κοινό ή να τίθεται στη διάθεσή του «σε αρχικό στάδιο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων […] και, το αργότερο, μόλις καταστεί ευλόγως δυνατή η παροχή πληροφοριών». Το άρθρο αυτό ορίζει επιπλέον, στην παράγραφο 4, ότι «στο ενδιαφερόμενο κοινό παρέχονται έγκαιρα και πραγματικά δυνατότητες να συμμετάσχει στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων […] και, για τον σκοπό αυτό, έχει το δικαίωμα να διατυπώνει παρατηρήσεις και γνώμες, όταν όλες οι επιλογές είναι ακόμη δυνατές, στην αρμόδια αρχή ή αρχές πριν από τη λήψη της απόφασης για τη συναίνεση ανάπτυξης [(άδεια)].»

69 Εξάλλου, το άρθρο 8 της οδηγίας ορίζει ότι τα αποτελέσματα των διαβουλεύσεων και οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται, ιδίως μέσω της συμμετοχής του κοινού, λαμβάνονται υπόψη από την αρμόδια αρχή κατά τη λήψη της απόφασης αδειοδότησης του συγκεκριμένου έργου.

70 Από τις διατάξεις αυτές προκύπτει ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να λάβουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν, στο πλαίσιο της διαδικασίας εκτίμησης και αδειοδότησης των έργων που υπάγονται στην οδηγία 2011/92, συμμετοχή του κοινού η οποία να πληροί ένα σύνολο απαιτήσεων.

71 Πρώτον, τόσο η γνωστοποίηση ή η διάθεση στο κοινό των πληροφοριών στις οποίες στηρίζεται η συμμετοχή αυτή όσο και η δυνατότητα που παρέχεται στο κοινό να διατυπώνει παρατηρήσεις και τη γνώμη του επί των πληροφοριών αυτών, καθώς και, γενικότερα, επί του συγκεκριμένου έργου

και επί των περιβαλλοντικών του επιπτώσεων πρέπει να πραγματοποιούνται σε αρχικό στάδιο έγκαιρα και, εν πάση περιπτώσει, πριν από τη λήψη απόφασης σχετικά με την αδειοδότηση του έργου.

72 Δεύτερον, η εν λόγω συμμετοχή πρέπει να είναι αποτελεσματική, πράγμα που σημαίνει ότι το κοινό μπορεί να εκφράσει την γνώμη του όχι μόνο λυσιτελώς και πλήρως σχετικά με το συγκεκριμένο έργο και τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του, αλλά και σε χρόνο κατά τον οποίο όλες οι επιλογές είναι δυνατές.

73 Τρίτον, το αποτέλεσμα της συμμετοχής αυτής πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από την αρμόδια αρχή κατά την απόφασή της να αδειοδοτήσει ή όχι το συγκεκριμένο έργο.

74 Πάντως, ο συνδυασμός των διαφορετικών αυτών απαιτήσεων μπορεί να αποδειχθεί δυσχερής στο πλαίσιο μιας σύνθετης διαδικασίας λήψης αποφάσεων, σε συνάρτηση με τα διάφορα στάδια της διαδικασίας και την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαφόρων αρχών που καλούνται να συμμετάσχουν σε αυτή.

75 Τούτο ισχύει ιδίως στην περίπτωση κατά την οποία συγκεκριμένη αρχή καλείται να εκτιμήσει, σε προηγούμενο ή ενδιάμεσο στάδιο μιας τέτοιας διαδικασίας λήψης αποφάσεων, μέρος μόνον των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του οικείου έργου. Πράγματι, σε μια τέτοια περίπτωση, η συμμετοχή του κοινού μπορεί να αφορά το τμήμα και μόνον των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του έργου που εμπίπτει στην αρμοδιότητα της αρχής αυτής, αποκλειομένων όχι μόνον του τμήματος που δεν εμπίπτει στην αρμοδιότητα αυτή, αλλά και της αλληλεπίδρασης ή της αλληλοσυσχέτισης μεταξύ των δύο τμημάτων.

76 Σε μια τέτοια περίπτωση, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η απαίτηση της έγκαιρης συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται κατά τρόπο που να συμβιβάζεται με την εξίσου σημαντική απαίτηση της αποτελεσματικής συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία αυτή.

77 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, σε περίπτωση που το έργο αποτελεί αντικείμενο διαδικασίας λήψης αποφάσεων που περιλαμβάνει πλείονα στάδια, η οποία χαρακτηρίζεται από τη διαδοχική έκδοση κύριας απόφασης και, εν συνεχεία, εκτελεστικής απόφασης, η υποχρέωση εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του έργου την οποία επιβάλλει η οδηγία 2011/92 πρέπει, κατ' αρχήν, να έχει εκπληρωθεί πριν από την έκδοση της κύριας απόφασης, εκτός αν δεν είναι δυνατόν να επισημανθούν και να αξιολογηθούν όλες οι επιπτώσεις στο περιβάλλον κατά το στάδιο αυτό, οπότε πρέπει να λάβει χώρα συνολική εκτίμηση των εν λόγω επιπτώσεων πριν από την έκδοση της εκτελεστικής απόφασης (αποφάσεις της 7ης Ιανουαρίου 2004, Wells, C-201/02, EU:C:2004:12, σκέψεις 52 και 53, της 28ης Φεβρουαρίου 2008, Abraham κ.λπ., C-2/07, EU:C:2008:133, σκέψη 26, και της 29ης Ιουλίου 2019, Inter-Environnement Wallonie και Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen, C-411/17, EU:C:2019:622, σκέψεις 85 και 86).

78 Πάντως, η υποχρέωση συμμετοχής του κοινού την οποία προβλέπει η οδηγία αυτή συνδέεται στενά με την υποχρέωση εκτίμησης, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 47 και 68 της παρούσας αποφάσεως.

79 Λαμβανομένης υπόψη της σύνδεσης αυτής, πρέπει να γίνει δεκτό, κατ' αναλογίαν, ότι, στην περίπτωση που διαλαμβάνεται στη σκέψη 75 της παρούσας απόφασης, η προβλεπόμενη στο άρθρο 6 της οδηγίας 2011/92 απαίτηση έγκαιρης συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης

αποφάσεων δεν επιβάλλει να προηγείται της έκδοσης της προηγούμενης απόφασης σχετικά με μέρος των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του οικείου έργου η συμμετοχή του κοινού, υπό την προϋπόθεση ότι η συμμετοχή αυτή είναι αποτελεσματική, απαίτηση η οποία επιβάλλει, πρώτον, η συμμετοχή να πραγματοποιείται πριν από την έκδοση της απόφασης που πρόκειται να ληφθεί από την αρμόδια για την αδειοδότηση του έργου αρχή, δεύτερον, να παρέχει τη δυνατότητα στο κοινό να εκφραστεί λυσιτελώς και πλήρως για το σύνολο των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του εν λόγω έργου και, τρίτον, η αρμόδια για την αδειοδότηση του εν λόγω έργου αρχή να μπορεί να λάβει πλήρως υπόψη τη συμμετοχή αυτή.

80 Εναπόκειται αποκλειστικώς στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν τηρήθηκαν εν προκειμένω οι προϋποθέσεις αυτές και, επομένως, αν το κοινό μπόρεσε να εκφράσει τη γνώμη του, λυσιτελώς και πλήρως, επί του συνόλου των περιβαλλοντικών επιπτώσεων του επίμαχου στην κύρια δίκη έργου κατά το διάστημα μεταξύ της ημερομηνίας έκδοσης της προηγούμενης απόφασης με την οποία επετράπη στον κύριο του έργου να παρεκκλίνει από τα μέτρα που εφαρμόζονται στον τομέα της προστασίας των ειδών, προκειμένου να υλοποιηθεί το έργο, και της ημερομηνίας κατά την οποία η αρμόδια αρχή για την αδειοδότηση του εν λόγω έργου αποφάνθηκε συναφώς.

81 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 2011/92 έχει την έννοια, λαμβανομένων υπόψη ιδίως των άρθρων της 6 και 8, ότι για την έκδοση προηγούμενης απόφασης η οποία επιτρέπει στον κύριο έργου να παρεκκλίνει από τα μέτρα που εφαρμόζονται στον τομέα της προστασίας των ειδών, προκειμένου να υλοποιηθεί ένα έργο, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της οδηγίας, δεν απαιτείται κατ' ανάγκην να προηγηθεί η συμμετοχή του κοινού, υπό την προϋπόθεση ότι η συμμετοχή αυτή διασφαλίζεται αποτελεσματικά πριν από την έκδοση της απόφασης που πρέπει να λάβει η αρμόδια για την ενδεχόμενη αδειοδότηση του έργου αρχή.

Επί των δικαστικών εξόδων

82 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαίνεται:

1) Η οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, έχει την έννοια ότι απόφαση εκδοθείσα βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, η οποία επιτρέπει στον κύριο έργου να παρεκκλίνει από τα μέτρα που εφαρμόζονται στον τομέα της προστασίας των ειδών, προκειμένου να υλοποιηθεί ένα έργο, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της οδηγίας 2011/92, εμπίπτει στη διαδικασία χορήγησης άδειας για το έργο αυτό, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο γ′, της ως άνω οδηγίας, στην περίπτωση κατά την οποία, αφενός, το εν λόγω έργο δεν μπορεί να υλοποιηθεί χωρίς ο κύριος του έργου να έχει επιτύχει την έκδοση της απόφασης περί παρέκκλισης και, αφετέρου, η αρμόδια για

την αδειοδότηση του έργου αρχή διατηρεί τη δυνατότητα να εκτιμήσει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του κατά τρόπο αυστηρότερο από την εκτίμηση που διενεργήθηκε με την απόφαση περί παρέκκλισης.

2) **Η οδηγία 2011/92 έχει την έννοια, λαμβανομένων υπόψη ιδίως των άρθρων της 6 και 8, ότι για την έκδοση προηγούμενης απόφασης η οποία επιτρέπει στον κύριο έργου να παρεκκλίνει από τα μέτρα που εφαρμόζονται στον τομέα της προστασίας των ειδών, προκειμένου να υλοποιηθεί ένα έργο, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της οδηγίας, δεν απαιτείται κατ' ανάγκην να προηγηθεί η συμμετοχή του κοινού, υπό την προϋπόθεση ότι η συμμετοχή αυτή διασφαλίζεται αποτελεσματικά πριν από την έκδοση της απόφασης που πρέπει να λάβει η αρμόδια για την ενδεχόμενη αδειοδότηση του έργου αρχή.**

(υπογραφές)